

Legea secularizării averilor bisericesti și consecințele aplicării ei

Adrian Ignat¹

Abstract:

The total wealth granted to The Holy Places sum up a quarter of the national territory. Secularization of the monasteries was the stage leading up to the agrarian reform. Through this arable land fund, the state was able to help most of the faithful who were in a pitiful situation. On the other hand, through this law Romanian state secularized the all monastic estates, not only the monastic estates dedicated to the Holy Land.

This paper tries to present the law of secularization and its importance for Romanian Orthodox Church and for Romanian people.

Cuvinte-cheie:

secularizare, averi mănăstirești, Biserica Ortodoxă, proprietăți, Țara Sfântă

Alegerea la 24 ianuarie 1859 a lui Alexandru Ioan Cuza² în calitate de domn a două dintre cele trei țări românești (Țara Românească și Moldova) reprezintă un pas mare spre unitatea tuturor românilor³. El a fost anticipat de domnul Mihai Viteazul, care, în 1600, a realizat unirea celor trei țări românești, și, totodată, va fi pasul

¹ Pr. Adrian Ignat este profesor conferențiar la Facultatea de Teologie Ortodoxă din cadrul Universității Valahia din Târgoviște. Email: adrianignat1974@yahoo.com

² A se vedea C.C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, Editura Științifică, București, 1966.

³ Detalii asupra realizării acestui eveniment a se vedea la Stelian Neagoe, *Istoria unirii românilor*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986.

premergător al fericitului eveniment de la 1 decembrie 1918, când se va realiza pe deplin România cea mare.

Evenimentul de la 24 ianuarie 1859 a marcat istoria noastră națională. Asupra dublei alegeri a colonelului Cuza ca domn ale celor două țări românești se păstrează amintirile lui Ludovic Kossuth, care prezintă inițiativa tânărului deputat Vasile Boerescu de a pune unirea ca fapt împlinit în fața Puterilor europene. Astfel, după ce mitropolitul țării, cu crucea într-o mână și cu evanghelia în cealaltă, le-a citit jurământul acesta: „*Jur că la vot nu voi fi povățuit nici de interese personale, nici de șapte străine sau de altă socotință, ci numai și numai de binele obștesc*”, cei 64 de deputați vor vota în unanimitate, în favoarea realizării unirii⁴.

„*Fiu ilustru al poporului român, luptător de frunte pentru formarea și consolidarea statului național unitar*”⁵, domnitorul Alexandru Ioan Cuza a fost un mare patriot, care întotdeauna a pus „*interesele și nevoile țării mai presus de interesele și nevoile sale*”. La el „*tot ce era național, tot ce privea neamul a găsit înțelegerea cea mai deplină*”⁶.

Deși scurtă (1859-1866), domnia lui Cuza a fost deosebit de rodnică în istoria poporului nostru. Majoritatea istoricilor care au analizat unirea și domnia lui Al. I. Cuza au considerat că acestea au deschis calea unor prefaceri profunde în viața politică, socială, economică și culturală a statului național român modern.

Și în viața Bisericii Ortodoxe Române, urmând evenimentelor din viața poporului român, se vor produce schimbări deosebit de importante: proclamarea autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române în 1864⁷ (recunoscută de Patriarhia Ecumenică în 1885); unificarea administrativ-bisericească din 1865, când mitropolitul Ungrovlahiei a devenit „primat” al Bisericii Ortodoxe din noul stat România; constituirea Sfântului Sinod în 1872, ca organ central de conducere; reforma învățământului teologic; înlăturarea elementului străin de la conducerea mănăstirilor țării etc.⁸

⁴ I. Lupaș, *Istoria unirii românilor*, Fundația Culturală regală „Principele Carol”, București, 1937, p. 265.

⁵ Miron Constantinescu, „*Cuvântare la Adunarea festivă cu prilejul aniversării a 150 de ani de la nașterea lui Alexandru Ioan Cuza*”, în *România Liberă*, XXVIII (1970), nr. 7905 din 21 martie 1970, p. 3.

⁶ Cf. Pr. Nicolae Șerbănescu, „150 de ani de la nașterea lui Alexandru Ioan Cuza”, în *Biserica Ortodoxă Română*, LXXXVIII (1970), nr. 3-4, p. 352.

⁷ A se vedea studiul realizat de ȚVarlaam Ploieșteanul, Episcop-vicar patriarhal, Dr. Georgică Grigoriță, „Problema autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române în corespondența Domnitorului Alexandru Ioan Cuza cu Patriarhia Constantinopolului”, în vol. *Autocefalia – Libertate și demnitate*, Editura Basilica a Patriarhiei Române, București, 2010, pp. 210-225.

⁸ Pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. III, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994, p. 109.

1. Reformele domnitorului Alexandru Ioan Cuza

Situația din Biserica românească de la începutul domniei lui Alexandru Ioan Cuza se prezenta astfel: atât Biserica munteană, cât și cea din Moldova erau autonome. În materie de dogmă și de disciplină însă, ele recunoșteau „supremația, jurisdicția canonică a patriarhului de Constantinopol”. În interior, episcopii „depindeau de mitropolitul respectiv, ca de cea mai înalt șef bisericesc local”, care, la rândul lui, exercita supremație canonică asupra eparhiilor săi. Fiecare eparhie se administra independent, iar în dicasteria sa se judecau și procesele „căsnicești”, adică de divorț, ale mirenilor și clericilor.

În unele biserici se slujea în grecește, iar multe dintre lăcașurile de cult, ca și unele mănăstiri și averile lor erau închinat. Prin închinare, mănăstirea sau locul închinat devenea proprietatea acelei mănăstiri sau episcopiei, iar toate veniturile se scurgeau spre aceasta. În Biserică nu era reglementată intrarea în mănăstire a doritorilor și, totodată, ea nu avea un organ central de conducere, nefiind autocefală.

Odată cu urcarea pe tronul principatelor, Cuza a adus schimbări și în învățământul religios, înființând seminariile și o facultate de teologie. Tot el a introdus definitiv printr-un decret „cultul Celui atotputernic să se serbeze numai în limba română”, deci numai în graiul vorbit și înțeles de popor⁹. „De sub domniile fanarioților mai ales, o limbă străină, cea greacă, înlocuise treptat în cultul bisericesc limba română... În anul 1863 în urma raportului ministrului de culte Chr. Tell, consiliul de miniștri referă domnitorului care hotărî, prin decret, ca de atunci în toate mănăstirile și bisericile din România cultul divin să se officieze numai în limba română”¹⁰.

Încă de la începutul domniei sale, „Cuza s-a arătat a fi un partizan înfocat al statului laic. Era hotărât să plaseze Biserica Ortodoxă sub supravegherea statului în toate problemele, în afară de cele strict teologice, un obiectiv pe care l-a realizat în mare măsură”¹¹. Astfel, în aproape toate sectoarele vieții bisericești domnitorul Al. I. Cuza a dus înnoiri. Printre acestea enumerăm: tipărirea cărților de slujbă; stabilirea locului de îngropăciune pentru cei decedați; reglementarea pricinilor căsnicești; stabilirea formelor de încheiere a căsătoriei; stabilirea unei conduite corespunzătoare în sânul ierarhiei; disciplina clericilor și a monahilor; buna administrare a bunurilor bisericești; arondarea parohiilor și eparhiilor; primirea în monahism; unificarea tipicului bisericesc; introducerea definitivă a limbii române în cultul Bisericii; formularea unui nou mod de a se completa vacanțele scaunelor episcopale; stabilirea unei conduceri onorifice în Biserica Ortodoxă Română, neatârnamarea față de oricine a

⁹ N. Dobrescu, *Studii de Istoria Bisericii Române contemporane*, vol. I (*Istoria Bisericii din România. 1850-1895*), Tipografia „Bukarester Tagblatt”, București, 1905, p. 101.

¹⁰ *Ibidem*, pp. 101-102.

¹¹ Keith Hitchins, *Români, 1774-1866*, ediția a III-a, Editura Humanitas, București, 2013, p. 382.

acesteia etc. „În șapte ani de domnie, Cuza Vodă a realizat în Biserica Română lucruri pe care alții nu le-au făcut în zeci de ani”¹².

În ciuda tuturor aspectelor pozitive ale reformelor, prin legile din 1862 și 1866, domnitorul Al.I. Cuza a desăvârșit subordonarea administrativă și materială a clerului ortodox, „care nu se va mai ridica niciodată de acum înainte din această subordonare față de puterea laică, stare dăunătoare în egală măsură Bisericii și interesului național”¹³.

2. Legea secularizării averilor mănăstirești

Înainte de domnia lui Al. I. Cuza, mănăstirile închinete aveau obligația de a vărsa în visteria țării un sfert din venitul lor anual. Întrucât acestea nu și-au îndeplinit obligațiile, s-a ajuns în situația ca ele să datoreze importante sume de bani. Ca urmare, Consiliul de miniștri din Moldova, în aprilie 1859, va dispune să „aplice sechestrul asupra veniturilor mănăstirilor închinete”, iar cel din Țara Românească să îndatoreze pe egumenii de la astfel de mănăstiri „să depună la Casa statului veniturile mănăstirilor lor”. Din anumite considerente însă, domnitorul a amânat punerea în practică a acestor măsuri¹⁴.

Chiar în anul alegerii sale (1859), Al. I. Cuza și guvernul său vor dispune confiscarea averilor câtorva mănăstiri moldovene din cauza proastei chivernisiri¹⁵. În vara aceluiași an, o comisie special înființată a cercetat mănăstirile chinovii: Agapia, Adam, Neamț, Secu, Văratec și Vorona, inventariindu-le toate bunurile. Această comisie era alcătuită din rectorii seminariilor eparhiale și din patru persoane civile.

Constatările făcute de comisie au fost defavorabile pentru conducerile mănăstirilor¹⁶. Ca urmare, acestor mănăstiri li se vor lua unele bunuri, precum și

¹² Pr. Nicolae Șerbănescu, *150 de ani de la nașterea domnitorului Alexandru Ioan Cuza*, p. 406.

¹³ Vlad Georgescu, *Istoria românilor de la origini până în zilele noastre*, ediția a IV-a, Editura Humanitas, București, 1995, p. 198.

¹⁴ Pr. Nicolae Șerbănescu, *150 de ani de la nașterea domnitorului Alexandru Ioan Cuza*, p. 369.

¹⁵ Asupra motivelor ce au determinat secularizarea averilor mănăstirești, istoricul Paul Brusanowski spune: „Una dintre caracteristicile regimului Cuza a fost continua criză financiară și enormul deficit al bugetului general al Statului, lucru atestat și de faptul că în primii trei ani de zile, doar un singur buget înaintat de Guvern a fost votat de forul legislativ (cel al Moldovei, pe anul 1860, votat în iunie 1860!). Secularizarea averilor bisericesti trebuie privită tocmai în acest context”. Prof. Dr. Paul Brusanowski, „Proprietăți mănăstirești. Secularizarea din 1860-1864”, în vol. *Monahismul ortodox românesc. Istorie, contribuții și repertoriare*, vol. II, Editura Basilica, București, 2016, p. 1156.

¹⁶ A se vedea „Buletinul Oficial al Moldovei”, nr. 47, 56, 62 și 63, apud N. Dobrescu, *Studii de Istoria Bisericii Române contemporane*, vol. I, p. 99.

„actele și lucrurile privitoare la administrarea bisericească a averilor”; li se vor desființa atelierile; li se vor vinde „vitele, stupii și altele asemenea”; li se vor institui pe lângă egumen câte un comitet administrativ; li se vor face „state în marginile strictului necesar și se trecură în buget”; li se vor pune proprietățile sub administrarea Ministerului de Culte¹⁷.

Confruntându-se cu această situație, mitropolitul Sofronie Miclescu a protestat în septembrie 1859 printr-o scrisoare adresată domnitorului. La scurt timp după acest protest el a primit vizita ministrului de culte, care i-a spus: „Măria Sa m-a trimis să-ți înapoiez raportul acesta și să ți-l arunc în obraz, și dacă nu te vei mărgini cu aceasta, te va trata ca pe un călugăr de rând”¹⁸. În ciuda acestei amenințări, mitropolitul a continuat să-și facă datoria, trimitând proteste Adunării țării, plângându-se de intervenția abuzivă a guvernului.

În anul următor, la 16 august 1860, domnitorul Al. I. Cuza va da o ordonanță prin care erau desființate mănăstirile Doljești și Zagavia, împreună cu ale 31 de schituri moldovene. Monahii de aici vor fi duși în alte chinovii, iar bisericile sunt transformate în biserici de mir, respectiv în „ospicii pentru cerșetori invalizi..., în școale sătești sau alte asemenea așezăminte de folos obștesc”¹⁹. Două luni mai târziu domnitorul va promulga legea „relativă la taxa de transmitere asupra proprietăților așezămintelor publice”, prin care se prevedea ca 10% din venitul net al „proprietăților nemișcătoare... ale mitropoliilor, episcopioilor, mănăstirilor închinare și neînchinare cu metoacele lor, al chinoviilor, mănăstirilor și bisericilor de sub diferite tutele..., al seminariilor, precum și al oricărui alt așezământ de binefacere” să fie „pe seama guvernului”²⁰.

Tinzându-se „la desăvârșirea sechestrare a averilor bisericesti, administrate de Ministerul Cultelor”, al căror venit se aduna la Casa Centrală, în același an, 1860, printr-un jurnal al Consiliului de Miniștri din 19 octombrie, votat de Adunare și întărit de domn, Casa Centrală „s-a unit cu Casa Ministerului de Finanțe”, venitul mănăstiresc intrând direct în visteria țării²¹. „Desființarea Caselor Centrale nu a însemnat altceva decât o secularizare a averilor eparhiilor și ale mănăstirilor neînchinare, adică a tuturor averilor bisericesti pământene. Au rămas însă neatinsse mănăstirile închinare”²².

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Cf. *ibidem*, p. 100.

¹⁹ *Ibidem*, p. 100; A.D. Xenopol, *Domnia lui Cuza Vodă*, vol. I, Iași, 1903, p. 166.

²⁰ Vasile Boerescu, *Codicele Române. Alecsandru Ioan seau Colecțiune de Legile Principatelor Unite Române. Supliment*, București, 1865, pp. 9-10.

²¹ N. Dobrescu, *Studii de Istoria Bisericii Române contemporane*, vol. I, p. 101; Pr. Nicolae Șerbănescu, *150 de ani de la nașterea lui Alexandru Ioan Cuza*, pp. 355-356.

²² Paul Lucian Bruslanowski, *Stat și Biserică în vechea Românie între 1821-1925*, Editura Presa Universitară Clujană, Cluj-Napoca, 2010, p. 58.

La 13/25 noiembrie 1862, guvernul român a hotărât să adune în vistieria statului sumele provenite din arendarea moșiilor mănăstirilor închinată²³. Forul legislativ a aprobat, la 22 decembrie 1862/3 ianuarie 1863, trecerea sumei de 20.000.000 lei în bugetul statului²⁴. Această măsură a reprezentat, de fapt, o „secularizare deghizată”²⁵, pentru că sumele odată intrate la buget puteau fi cheltuite oricum²⁶.

Anul 1863 aduce cu sine și promulgarea celebrei Legi a secularizării averilor mănăstirești²⁷. Înainte de a se da această lege în țară, se iau o seamă de măsuri, menite să lovească „din ce în ce mai mult în poziția călugărilor greci”²⁸. Astfel, la îndemnul ministerului cultelor *ad interim*, Alexandru Odobescu, în vara aceluiași an, s-au întreprins prin mănăstirile închinată lucrări de identificare și catalogare a obiectelor de preț, a odoarelor și mai ales a documentelor, spre a fi ferite de înstrăinare, ceea ce a fost un lucru foarte folositor. În iulie 1859 se cerea egumenilor mănăstirilor închinată să prezinte câte „o listă de slujitori dășușitoare de câți preoți, cântăreți, paraclisieri și

²³ C.C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, p. 151, nota 2; Victor Slăvescu, *Finanțele României sub Cuza-Vodă*, vol. II, Editura Fundației Culturale Magazin Istoric, București, 2003, p. 327.

²⁴ C.C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, p. 151; N. Șerbănescu, *150 de ani de la nașterea domnitorului Alexandru Ioan Cuza*, p. 371.

²⁵ Așa este denumită de Paul Lucian Brusanowski în studiul său. Paul Lucian Brusanowski, *Stat și Biserică în vechea Românie între 1821-1925*, p. 60.

²⁶ C. G. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, p. 151.

²⁷ Cuvântul „secularizare”, în Dicționarul Explicativ al Limbii Române, înseamnă: „a trece cu forme legale averile bisericesti și mănăstirești în proprietatea statului; a reda vieții laice ceea ce aparține bisericii”. A se vedea: Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, *Dicționar Explicativ al Limbii Române (DEX)*, ediția a II-a, Editura Univers Enciclopedic, București, 1996, „secularizare” și „seculariza”. O analiză a fenomenului secularizării realizează și: ȚIPS Nifon, Arhiepiscopul și Mitropolitul Târgoviștei, *Teologie, cultură și dialog inter-religios în misiunea Bisericii*, Valahia University Press, Târgoviște, 2014; Idem, *Misiune, pastorație și slujire ecumenică*, Editura Valahia University Press, Târgoviște, 2009; Ștefan Buchiu, *Ortodoxie și secularizare*, Editura Libra, București, 1999; Ieromonah Maxim Morariu, „O perspectivă ortodoxă asupra fenomenului secularizării”, în *Altarul Banatului*, nr. 4-5/2015, pp.76-87; Pr. Conf. Dr. Nicolae Răzvan Stan, „Secularizarea și consecințele sale în viața societății și a Bisericii: o abordare din perspectiva teologiei și a spiritualității ortodoxe”, în vol. *Misiunea Bisericii Ortodoxe în contextul actual*, Editura Mitropoliei Olteniei, Craiova, 2016, pp. 71-92.

Analizând fenomenul secularizării se are în vedere, în primul rând, dimensiunea istorică a secularizării averilor mănăstirești, efectuată de către Alexandru Ioan Cuza în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea (***, *Secularizarea averilor bisericesti (1863): motivații și consecințe*, Editura Basilica, București, 2013), iar în al doilea rând, procesul prin care statul se separă de Biserică și se „laicizează”.

²⁸ A.D. Xenopol, *Domnia lui Cuza Vodă*, vol. I, p. 318.

orice alți slujitori bisericesti se găsesc astăzi în ființă slujitori la acea mănăstire și ce leafă au fiecare pă lună sau pă an, precum și ce alte îndestulări mai au peste acea leafă”²⁹. Mai târziu această listă va fi extinsă și asupra tuturor viețuitorilor din mănăstiri – monahi și monahii – și chiar și la cei de la episcopii³⁰. Toate aceste măsuri aveau rolul de a aduce la lumină cheltuielile mănăstirilor cu personalul monahal, dar și cuantificarea veniturilor realizate.

În acest timp, o intensă activitate diplomatică pregătea această mare realizare. Diplomații români duceau activitate susținută în toate statele europene. Această reformă nu s-ar fi înfăptuit niciodată fără curajul prim-ministrului Mihail Kogălniceanu.

În toila activității diplomatice întreprinse de guvernul Kogălniceanu, în ziua de 13 decembrie 1863, Camera română a votat cu mare însuflețire „*Legea pentru secularizarea averilor mănăstirești*”³¹. Iată ce declara de la tribuna Camerei prim-ministrul: „*Temeiul pentru care acum Statul este pus în poziția cea mai favorabilă de a lua din mâna acestor străini epitropi particulari ocărnuirea averilor mănăstirești este pentru că au fost depozitari necredincioși, două secole; voința ctitorilor n-a fost respectată, două secole; călugării străini de neam, cu venituri de averi românești au dat pilda scandalului, au folosit averile mănăstirilor închinat pentru a susține o politică antinațională, pentru a combate naționalitatea română [...]. Ar fi un păcat național ca atâtea averi să fie lăsate în mâinile unor călugări streini și pururi rebeli la legile țării*”³².

În primul articol al legii se reglementa deținătorul de drept al averilor mănăstirești: „*Toate averile mănăstirești din România sunt și rămân averi ale Statului*”³³. Astfel, toate aceste averi dăruite de toți domnii diferitelor lăcașuri sau așezăminte din afara țării, au intrat în proprietatea statului³⁴. Ele rămân bunuri scoase

²⁹ Arhiva veche a Mitropoliei Ungrovlahiei, *Dosar nr. 4974*, 1859, f. 59.

³⁰ Idem, *Dosar nr. 5169*, 1860, f. 97.

³¹ A se vedea Nicolae Isar, *Biserica-Stat-Societate în România modernă (1821-1914). Sinteza și culegere de documente*, Editura Universitară, București, 2014, p. 178.

³² M. Kogălniceanu, *Discursurile parlamentare din Epoca unirii (22 septembrie 1859-14 decembrie 1881)*, București, 1959, p. 167, apud V. Palade, „Probleme de organizare și administrație bisericească în opera lui Mihail Kogălniceanu”, în *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, L (1974), nr. 1-2, p. 45.

³³ A se vedea textul *Legii secularizării averilor mănăstirești*, la Iulian Oncescu, *Texte și documente privind istoria modernă a românilor (1774-1918)*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2011, p. 336.

³⁴ „*Prin secularizare, Statul român a devenit cel mai mare stat domeniial din lume, fiind sechestrat 318 domenii bisericesti, adică 1.403.000 ha, potrivit inventarului agricol întocmit în 1909 de ministrul domeniilor, Anton Carp. Pământurile confiscate de la Biserica au ajuns, din păcate, în posesia marilor latifundiari, în timp ce clerul bisericesc și țărănimia erau*

din circuitul civil, dar își schimbă proprietarul – statul de drept devenind acum proprietarul de drept. Toate produsele și fructele acestor bunuri, după ce au mers mult timp spre destinații străine, spre ajutorarea altor mănăstiri, de acum vor aduce foloase numai românilor, numai credincioșilor români. Legea rurală din 1864³⁵ va împroprietări țărani clăcași din proprietățile secularizate Bisericii Ortodoxe. Astfel, „organizarea statului modern România s-a făcut în mare parte pe bunurile confiscate de la Biserică”³⁶.

În continuare, prin articolul 2 se arată destinația acestor venituri realizate: „Veniturile acestor averi se înscriu între veniturile ordinare ale bugetului statului”. Intrând în bugetul de stat, aceste venituri au fost direcționate către obiective de maximă importanță, pe care, de altfel, nu le-ar fi realizat. Veniturile ce vin în cadrul bugetului de stat nu au o destinație specială, dar au contribuit la realizarea acelor obiective socio-culturale, obiective politice etc.

Înainte de a merge mai departe și de a vedea și următoarele articole ale legii, să lămurim care au fost averile secularizate și care a fost poziția Bisericii Ortodoxe Române în această privință³⁷. Făcând referire la poziția reprezentanților Bisericii Ortodoxe Române, istoricul Nicolae Dobrescu spunea: „Capii bisericeii lăsară să scape ocazia de a-și spune cuvântul lor, ca guvernul să facă atunci ceva și pentru biserica română. În special cuvântul lui Nifon, ca prezident al adunării ar fi avut greutate. În loc însă de aceasta, Nifon îndată după votarea legii îi dă archiepiscopului să bine-cuvântare, iar câteva zile mai pe urmă (la 22 decembrie 1863) oficie și un Te-Deum pentru soluția secularizării”³⁸.

În dreptul canonic, conform prevederilor Statutului de organizare și funcționare a Bisericii Ortodoxe Române (art. 169-176) și ale Regulamentului pentru administrarea averilor bisericești, numai bunurile comune sunt destinate întreținerii bisericilor, slujitorilor ei, operelor culturale și de caritate și îndeplinirii celorlalte scopuri ale

victime ale unei situații materiale deplorabile, cu urmări nefaste și prelungite în timp”. http://www.basilica.ro/stiri/preoti-din-protoieria-iii-capitala-in-conferinta_4772.html.

³⁵ Textul legii a se vedea la Iulian Oncescu, *Texte și documente privind istoria modernă a românilor (1774-1918)*, p. 338.

³⁶ †Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *150 de ani de la adoptarea Legii secularizării averilor mănăstirești din 1863*, p. 7.

³⁷ Hotărârea de secularizare a averilor mănăstirești va fi apărută față de patriarhul ecumenic de către mitropolitul Nifon al Ungrovlahiei în aprilie 1864. Pr. Nicolae Șerbănescu, „Mitropolia Ungrovlahiei”, în vol. *Istoria Mitropoliei Țării Românești. Studii publicate în anul 1959, la împlinirea a 600 de ani de existență*, Editura Trinitas, București, 2010, p. 328.

³⁸ N. Dobrescu, *Studii de Istoria Bisericii Române contemporane*, vol. I, p. 103.

Bisericii. Ele pot fi schimbate, grevate și înstrăinate³⁹, pe când bunurile sacre sunt inalienabile⁴⁰.

În 1863, în Muntenia existau 69 de mănăstiri, dintre care 35 erau închinat, iar în Moldova erau 122 de mănăstiri, dintre care 29 erau închinat. „*Ponderea proprietăților bisericesti raportată la suprafața agricolă și forestieră totală a Principatelor Române era, în Muntenia, de 16,55% pentru cele neînchinat și de 11,14% pentru cele închinat, iar în Moldova de 12,16% pentru cele neînchinat și de 10,17% pentru cele închinat, totalizând aproximativ un sfert din teritoriul de atunci al României*”⁴¹. Bunurile deținute de aceste mănăstiri, așa cum precizează o statistică din 1855, erau apreciate la 215 proprietăți în Moldova, dintre care 101 aparțineau Sfântului Mormânt, 87 Muntelui Athos, 12 Muntelui Sinai, 5 Patriarhiei de Constantinopol, 3 Patriarhiei Alexandriei, 2 Patriarhiei Antiohiei și 5 unor mănăstiri din Grecia. Tot în Moldova, statistica din 1848 vorbește despre faptul că erau închinat Locurilor Sfinte 146 de moșii, 62 de mori, 22 de iazuri și bălți cu pește și 166 de cârciumi și hanuri, pe lângă numeroasele dughene⁴².

Tot prin legea secularizării, guvernul indica și direcția fondurilor alocate. Se indicau ordonatorii și beneficiarii acestor venituri. „*În nici un caz și sub nici un cuvânt, comunitățile religioase nu vor putea atinge cea mai mică parte din capital, nici a întrebuiința veniturile afară de destinația lor specială, adică întreținerea Bisericii Ortodoxe din Orient și a stabilimentelor de binefacere lipite de ea*” (art. V).

În continuare se stipulează că „*guvernul va lua înapoi de la egumenii greci ornamentele, cărțile și vasele sacre, cu care pietatea strămoșilor noștri înzestraste aceste așezăminte; precum și documentele ce au fost încredințate așa-zisilor egumeni și aceasta conform cu inventarele ce se găsesc în arhiva țării*” (art. VI). Dorința poporului român de a-și recupera aceste odoare mult prețuite se manifestă și la nivelul

³⁹ Art. 170 (10): „*Transmîterea cu orice titlu a folosinței sau proprietății asupra bunurilor imobile care aparțin parohiilor, mănăstirilor, protopopiatelor și altor instituții bisericesti cu personalitate juridică din cuprinsul eparhiei (vânzare, cumpărare, închiriere, schimbare etc.), precum și grevarea cu sarcini sau afectarea de servituți a acestor bunuri prevăzute la alin. (6) și (7), se aprobă de Consiliul eparhial, iar înstrăinarea bunurilor imobile (clădiri și terenuri) ale Centrului eparhial, de către Sinodul mitropolitan*”. ***, *Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2008, p. 99.

⁴⁰ Art. 170 (2): „*Bunurile sacre, respectiv cele care prin sfințire sau binecuvântare sunt destinate exclusiv și direct cultului, sunt inalienabile, insesizabile și imprescriptibile. Proprietatea asupra bunurilor sacre este exclusiv bisericască, iar cedarea folosinței poate fi acordată pe un termen de până la 3 ani, cu posibilitatea de reinnoire*”. *Ibidem*, p. 98.

⁴¹ †Daniel, *Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, 150 de ani de la adoptarea Legii secularizării averilor mănăstirești din 1863*, p. 5.

⁴² Pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. III, p. 117.

Camerei. Odată cu recuperarea hrisoavelor, documentelor de atestare a daniilor și de împrumut a Locurilor Sfinte se stinge orice încercare a egumenilor greci de recuperare. Astfel, toate deveneau bunuri ale poporului român, aflate la dispoziția guvernului.

Totalitatea averilor dăruite Locurilor Sfinte însuma un sfert din teritoriul național. Secularizarea averilor mănăstirești a constituit etapa premergătoare reformei agrare. Prin acest fond de teren arabil, statul a putut să ajute majoritatea credincioșilor care se aflau într-o situație jalnică.

Autoritățile bisericești (străine), direct implicate în această problemă, nu au fost de acord, întrucât prin această lege se limita sursa de venituri ce se scurgea din România spre ei. Este normal ca ele să fie protestat și să fi cerut abrogarea legii sau îndepărtarea domnului. Astfel, călugării greci, loviți în interesele lor materiale, se vor adresa Porții Otomane. Ei se vor adresa și Imperiului țarist, susținând că „*guvernul român n-are nici un drept de proprietate și nici de a se amesteca în administrația acelor mănăstiri; și, bazându-se pe buna voință a Majestății lor imperiale, care niciodată n-a lipsit de a-i lua sub ocrotire, se roagă de a interveni către Poarta Otomană ca să nu se poată lua nici o hotărâre ilegală și vătămătoare drepturilor lor*”⁴³.

La 1/13 ianuarie 1863, Aali Pașa, ministrul de externe turc, a trimis reprezentanților puterilor garante „*o notă foarte energică*”. De asemenea, se va adresa și domnitorului Al. I. Cuza, protestând „*contra oricărui act al guvernului român care ar însemna o spoliere a mănăstirilor închinată*”⁴⁴.

Alături de reprezentantul Porții va protesta și ambasadorul englez⁴⁵ care, așa cum spune Nicolae Bordeanu, secretarul lui Costache Negri, ceruse guvernului ridicarea sechestrului⁴⁶. Pe de altă parte, ambasadorul francez asigura pe ambasadorul român de sprijinul său în demersul întreprins. Mai mult decât atât, reprezentantul Franței va căuta și va reuși să convingă și pe ceilalți ambasadori asupra cauzei românești.

⁴³ C. Vasilescu, *op. cit.*, p. 67.

⁴⁴ A.D. Xenopol, *op. cit.*, p. 326; C.C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, p. 152.

⁴⁵ În susținerea cauzei mănăstirilor închinată, ambasadorul englez avea și un interes personal. O importantă doamnă din societatea fanariotă, d-na Aristarh, al cărei soț fusese reprezentant al Țării Românești la Poarta Otomană reușise să „*il ducă de nas*” pe ambasadorul englez sir Bulwer. Ea ajunsese să fixeze sumele pe care ambasadorul Angliei le recomanda drept despăgubire pentru Sfintele Locuri. A se vedea Pr. Prof. Dr. Ioan Moldoveanu, „Reacții bisericești naționale și internaționale privind secularizarea averilor mănăstirești. Un preambul la secularizarea averilor bisericești de la 1863 din Principatele Române”, în vol. *Secularizarea averilor bisericești (1863): motivații și consecințe*, Editura Basilica, București, 2013, p. 70, nota 141.

⁴⁶ Marin Popescu-Spineni, *Procesul mănăstirilor închinată. Contribuții la istoria socială românească*, București, 1936, p. 84.

În ziua de 25 august 1863, domnitorul Cuza va adresa o scrisoare Porții în care susținea menținerea sechestrului asupra averilor mănăstirilor închinat și acordarea unei indemnizații bănești Locurilor Sfinte⁴⁷. Această sumă era în valoare de 80.000.000 de piaștri turcești, din care se scădeau însă 28.889.020 de piaștri datorati de Locurile Sfinte statului român⁴⁸. Alături de această sumă compensatorie, statul român mai oferea alte 10 milioane pentru înființarea unei școli laice și a unui spital la Constantinopol. Suma de 51.110.980 de piaștri trebuia să fie depusă la date hotărâte sub garanția comună a Porții, Marilor Puteri și a României. „*Un calcul simplu arată că suma pe care Statul român se oferea să o plătească pentru cele 1,01 milioane de hectare era de 8,86 tone de aur. Aceasta înseamnă 8,78 grame aur pentru un hectar. Mult sau puțin? Răspunsul este greu de formulat. Pentru comparație, în aceeași perioadă (1867), SUA cumpărau de la Rusia întreaga suprafață a Alaskăi (170 milioane hectare) pentru suma de 7,2 milioane USD de aur (178,2 tone aur), aproximativ 4,24 cenți (1,05 grame aur) pentru un hectar. În 1803 SUA au cumpărat de la Franța teritoriul Louisianei (peste 207 milioane hectare) plătind 15 milioane USD, aproximativ 7,2 cenți (1,79 grame aur) pentru un hectar*”⁴⁹. În schimb călugării greci trebuiau să predea autorităților române cărțile, sfintele vase, obiectele cultice și documentele înscrise în inventare și toate veniturile mănăstirilor închinat se vor înscrie în bugetul statului⁵⁰.

Prin hotărâre dată de a se acorda acest ajutor, cu toate că el nu va fi primit de călugării greci, guvernul a dat dovadă de multă diplomație și mult bun-simț. Astfel, încă o dată, România ajută Locurile Sfinte, după ce timp de multe secole, domnii români au susținut efectiv existența acestor locuri cu bani, odoare și ajutoare necesare

⁴⁷ Ziarul „Buciumul”, București, p. 563, cf. Coman Vasilescu, *Istoricul mănăstirilor închinat și secularizarea averilor lor*, București, 1932, pp. 81-82.

⁴⁸ În perioada 1848-1854 mănăstirile închinat au acumulat următoarele datorii: 11.672.915 piaștri valahi pentru Țara Românească și 9.323.528 piaștri pentru Moldova, în total 20.996.443. M.P. Spineni, *op. cit.*, p. 158, tabel 6. La începutul domniei lui Al. I. Cuza, mănăstirile închinat mai datorau statului român 1.466.520 piaștri (cele din Moldova) și 19.490.124 piaștri (cele din Țara Românească). În 1863, datoria ajunsese la 28.889.020 piaștri. A se vedea analiza realizată de Pr. Dr. Ioan Moldoveanu, *Contribuții la istoria relațiilor Țărilor Române cu Muntele Athos (1650-1863). În întâmpinarea a 1040 de ani de la fondarea Muntelui Athos (963-2003)*, București, 2002, p. 94.

⁴⁹ Claudiu Herteliu, *Considerații economice asupra secularizării averilor mănăstirești*, în <https://acum.tv/articol/3192/>

⁵⁰ Coman Vasilescu, *Istoricul mănăstirilor...*, pp. 85-86; Marin Popescu-Spineni, *Procesul...*, p. 88; Pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. III, p. 115; Pr. Prof. Dr. Ioan Moldoveanu, *Reacții bisericesti...*, p. 73.

bunei desfășurări a lucrării bisericești⁵¹. Dacă până în 1453 – momentul căderii Constantinopolului –, aceste locuri erau înfloritoare prin cultura și civilizația bizantină, după această dată ele au început să decadă, elementul turcesc punându-și puternic amprenta. Dar s-au ivit domniii români care, prin daniile lor, au ajutat enorm continuarea lucrării divino-umane în aceste locuri.

Soluționarea divergențelor existente după această lege între statul român și călugării greci nu s-a realizat atunci, ci mai târziu. Ierarhii greci nu au fost de acord cu propunerea statului român. În scrisoarea din 7/19 noiembrie 1863 Nicolae Bordeanu a arătat că „refuzul patriarhilor greci de a primi generoasa noastră ofertă este de ajuns și peste pentru a ne autoriza să procedăm la secularizare”⁵².

Rusia și Poarta i-au încurajat pe călugării greci să refuze oferta statului român. Au solicitat întrunirea unei conferințe a Puterilor garante, care să ia în discuție conflictul ivit. Al. I. Cuza, înștiințat de Nicolae Bordeanu, va supune spre aprobare în Adunare Proiectul de secularizare a averilor mănăstirești închinat. Aprobare cu o largă majoritate (93 de voturi pentru și 3 voturi împotriva) și primit favorabil de către întreaga suflare românească, proiectul va beneficia și de contextul internațional extrem de favorabil României. Rusia era ocupată de problema Poloniei, iar împăratul Napoleon sprijinea poziția guvernului român⁵³.

La 2 ianuarie prim-ministrul turc, vizirul Faud Pașa, va înainta domnitorului Al. I. Cuza o scrisoare prin care votul Camerei în privința secularizării este declarat nul și neavenit. La 3/15 ianuarie 1864, la București are loc o audiență colectivă a consulilor Rusiei, Austriei, Angliei și Prusiei, în cadrul căreia se citește un protest similar celui lui Faud Pașa. Atunci când Cuza i-a întrebat asupra repercusiunilor următoare protestului, ei au răspuns că „nu e nici un protest, nici o punere în întârziere”, adică nu există nici o măsură represivă din partea Puterilor garante⁵⁴.

Întrucât puterile europene nu au mai putut împiedica secularizarea, s-a hotărât convocarea unei conferințe europene în 1864. Conferința a hotărât înființarea unei case speciale, sub autoritatea Puterilor garante, „prin intermediul căreia Statul român să

⁵¹ A se vedea Nicolae Iorga, *Bizanț după Bizanț*, Editura 100+1 Gramar, București, 2002; M. Beza, *Urme românești în Răsăritul ortodox*, ediția a II-a, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, București, 1937; Pr. Teodor Bodogae, *Ajutoarele românești de la Mănăstirile din Sfântul Munte Athos*, Sibiu, 1940.

⁵² C.C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, p. 158.

⁵³ Prof. Dr. Paul Brusankowski, *Proprietăți mănăstirești. Secularizarea din 1860-1864*, p. 1164.

⁵⁴ Chiru C. Costescu, *Colecțiune de Legi, regulamente, acte, deciziuni, circulări, instrucțiuni, formulare și programe începând de la 1866-1916, aflate în vigoare la 15 august 1916, privitoare la Biserică, Culte, Cler, Învățămint religios, Bunuri bisericești, epitropii parohiale și Administrații religioase și pioase. Anotată cu Jurisprudența Înaltei Curți de Casație și Justiție, dată până la anul 1916*, București, 1916, p. 199.

*efectueze plățile, precum și o comisie specială care, pe baza titlurilor de proprietate prezentate de Locurile Sfinte, să stabilească o listă a bunurilor și a veniturilor acestor mănăstiri, în parte*⁵⁵.

Egumenii greci aveau însă, în mare majoritate, documente de uzufruct, și nu de proprietate. Patriarhii și reprezentanții Locurilor Sfinte considerau că propunerea de despăgubire este jignitoare, este o insultă adusă Bisericii grecești și nu vor permite exproprierea Bisericii⁵⁶. „*Atitudinea oscilantă a reprezentanților Locurilor Sfinte – inițial se împăcaseră cu ideea despăgubirii – a constituit faptul care a îngreunat încheierea procesului de înțelegere între părți*”⁵⁷.

Reprezentantul României, Costache Negri, va oferi o despăgubire de 100 de milioane de piaștri, ajungând până la 150 de milioane. Reprezentanții Angliei și Rusiei vor încerca să obțină o suplimentare până la 200 de milioane. Ultimul cuvânt îl are reprezentantul român, care va oferi 150 de milioane de piaștri. Întrucât această sumă era foarte mare și nu putea fi plătită din bugetul de stat, a fost contactat un împrumut la „Société Générale de l'Empire Ottoman”, în septembrie 1864, prin mijlocirea unui om de afaceri francez și a ministrului de finanțe Ludovic Steege⁵⁸.

Persistând în încăpățănare, fără a prezenta documentele de proprietate ale acestor mănăstiri în fața Puterilor garante, călugării greci au ajuns în situația în care Cuza este obligat să abdice (1866), iar Parlamentul să ia o hotărâre finală și unilaterală de a închide definitiv chestiunea mănăstirilor închinete, în primii ani de domnie ai regelui Carol I⁵⁹.

De menționat că nu numai statul român a secularizat bunuri bisericesti. Astfel de atitudini încep din sec. al V-lea, cel dintâi fiind Teodosie al II-lea (408-448), care în 421 a procedat la secularizarea unor bunuri peste măsură de multe. Mai târziu, și Justinian I (527-565) a procedat la anumite secularizări, avertizând Biserica să nu agonisească bunuri peste măsură de multe. Secularizări s-au mai produs și în timpul lui Heracliu, dar cea mai grăitoare a fost făcută de Nichifor I Focas, în anul 963⁶⁰.

⁵⁵ Prof. Dr. Paul Brusanowski, *Proprietăți mănăstirești. Secularizarea din 1860-1864*, p. 1165.

⁵⁶ Spineni, *Procesul...*, p. 109; C. Vasilescu, *Istoricul mănăstirilor...*, p. 117.

⁵⁷ Pr. Prof. Dr. Ioan Moldoveanu, *Reacții bisericesti naționale și internaționale privind secularizarea averilor mănăstirești. Un preambul la secularizarea averilor bisericesti de la 1863 din Principatele Române*, p. 82.

⁵⁸ Academia Română, *Mss. 4862*, VI (Arhiva lui Cuza), f. 198, apud *ibidem*, p. 82.

⁵⁹ C.C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, p. 217.

⁶⁰ De asemenea, în istoria europeană au existat secularizări ale averilor mănăstirești: regele Henric al VIII-lea în Anglia, regele Filip al IV-lea cel Frumos în Franța, Revoluția Franceză etc. Asupra Revoluției Franceze și a implicațiilor sale, a se vedea Francois Furet, *Reflecții asupra revoluției franceze*, trad. Sorin Antohi, Mircea Vasilescu, col. „Societatea

După cum au acționat împărații bizantini în această delicată problemă, așa a acționat și Al. I. Cuza împreună cu guvernul României. Ei au sprijinit în continuare Biserica, dar au și secularizat averi care nici măcar nu mergeau spre Biserica Ortodoxă Română. S-a păstrat simțul religiozității la domnii români, dar s-a apelat și la simțul realității înconjurătoare, care cerea cu necesitate împlinirea acestei reforme.

Toți domnii ce s-au succedat la conducerea României au apreciat ca extrem de bună această reformă, continuând activitatea bisericească. Astfel, în timpul regelui Carol I, urmașul lui Al. I. Cuza, Biserica Ortodoxă Română va reuși să obțină autocefalia în 1885⁶¹. În timpul regelui Ferdinand I, după unificarea tuturor teritoriilor locuite de români, la 1918, se va reuși ridicarea Bisericii Ortodoxe Române la rangul de patriarhie.

3. Atitudinea clerului român față de secularizarea averilor mănăstirești

Într-un studiu consacrat atitudinii preoțimii față de secularizare sunt amintiți câțiva reprezentanți ai acesteia – arhimandritul Eufrosin Poteca și preotul Grigore Musceleanu – care au promovat interesul poporului român, considerând că atitudinea călugărilor greci față de mănăstirile închinată este un abuz, care trebuie să înceteze⁶². Mănăstirile închinată deveniseră un stat în stat, pentru că, spunea arhimandritul Eufrosin Poteca, ele erau numai o sursă de venituri, neavând nici o rânduială monahală.

Atitudinea arhimandritului Eufrosin pornește de la faptul că „*a primi pe străini, a hrăni pre cel flămând și celelalte, din averea lor, aceasta e lucru creștinesc, iar a înstreina pământuri din sânul patriei, a primi, a zice așa, atâtea staturi streine în sânul statului nostru, câte monastiri sunt închinată, aceasta e împotriva dreptului public, aceasta e mare abuz de stat. Cu toate acestea, acest abuz, după o bună înțelegere a dreptului public, a dreptului neamurilor, a dreptului natural, a dreptului politic și în sfârșit a dreptului de proprietate națională din veacul nostru, se poate să se îndrepteze fără vătămare de suflet, și mai vârtos că aceste mănăstiri sunt zidite, ca toate pentru călugării ce ar locui întrânsele și înzestrate pentru hrana tot acestor călugări. Acum această condiție nu se păzește, căci călugării într-însele nu sunt, nici rânduială călugărească. Așadar, s-a călcat condiția: au pierdut dreptul de danie și chiar după pravila civilă*”⁶³.

civilă”, Editura Humanitas, București, 1992; Albert Mathiez, *Revoluția franceză*, trad. Camil Mureșanu, Leonard Altbuch, Editura Politică, București, 1976.

⁶¹ A se vedea volumul „Autocefalia – Libertate și demnitate”, Editura Basilica a Patriarhiei Române, București, 2010, 648 p.

⁶² Pr. Gabriel Cocora, „Cum a fost privită de preoțime secularizarea averilor mănăstirilor închinată”, în *Glasul Bisericii*, XXII (1963), nr. 11-12, pp. 1050-1053.

⁶³ G. Dem. Teodorescu, *Viața și operile lui Eufrosin Poteca*, București, 1883, p. 74.

Preotul Grigore Musceleanu, în paginile gazetei „Biserica”, abordează problema secularizării. În opinia sa, „...Dumnezeu nemaiputând suferi faptele lor a insuflat spiritul său în Domnitor și guvernul său ca să puie un capăt acestor umilințe; și așa la 13 ale curentei Guvernul Măriei Sale aduse proiectul, îl depuse pe birul Camerei, Camera insuflată de același spirit de naționalitate, votă zisul proiect și așa Monastirile zise până acum închinare să reîntoarseră românilor ca o avere a lor strămoșească. Seara se făcu iluminată în toată Capitala. Veselia să vedea pe toate fețele. Nu credeam să fie vreun Român care să nu se bucure și de s-ar găsi vreunul constat că acela nu poate fi român”⁶⁴.

După ce averile mănăstirești au fost secularizate, Biserica Ortodoxă Română s-a aflat într-o situație destul de dificilă. La secularizare nu au fost confiscate numai averile mănăstirilor închinare, ci și ale celor neînchinare. Într-un așa-numit *Memoriu despre starea preoților din România și despre pozițiunea lor morală și materială*, publicat în 1888, vrednicul de pomenire episcop Melchisedec Ștefănescu spunea: „Averile bisericesti s-au luat de către stat și veniturile lor se întrebunțează la alte destinațiuni, afară de o minimă parte rezervată încă pentru susținerea unor instituțiuni bisericesti, precum episcopii, seminariile, câteva mănăstiri care și acelea sunt sortite la o curândă desființare; încă mici ajutoare se dau fostelor mănăstiri, reduce la simple biserică comunale, în comunele rurale și urbane... Biserica așadar și cu servitorii ei au rămas pe socoteala primăriilor rurale și urbane. Acestea însă n-au făcut nimic pentru îmbunătățirea stării bisericilor și preoților”⁶⁵.

4. Consecințele legii secularizării averilor mănăstirești în viața poporului român

Atât contemporanii, cât și urmașii aplicării legii secularizării averilor mănăstirești au încercat să prezinte puncte de vedere pro și contra asupra efectelor acestei măsuri în viața Bisericii Ortodoxe și a poporului român. Într-o cuvântare ținută de ministrul Alexandru Lapedatu în Parlamentul României, în perioada interbelică, ca răspuns la interpelarea PS Episcop Bartolomeu Stănescu, sunt prezentate beneficiile aduse de aplicarea acestei legi pentru țară și pentru poporul român. Făcând referire la beneficiile legii, istoricul Nicolae Dobrescu spune: „Averile bisericesti luate de Stat de la mănăstirile pământene neînchinare, ca și de la cele închinare, au făcut mult bine țării. Împroprietărirea țăranilor ar fi fost cu neputință dacă Statul nu ar fi avut averea Bisericii: moșiile pe care le secularizase. Multe dintre instituțiile actuale ale țării,

⁶⁴ Cf. Pr. Gabriel Cocora, *Cum a fost privită de preoțime secularizarea averilor mănăstirilor închinare*, p. 1052.

⁶⁵ Cf. ȚPF Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, „150 de ani de la adoptarea Legii secularizării averilor mănăstirești din 1863”, în vol. *Secularizarea averilor bisericesti (1863): motivații și consecințe*, Editura Basilica, București, 2013, p. 7.

înflorirea ei chiar ar fi întârziat dacă nu ar fi fost la dispoziția ei averile Bisericii secularizate. Drumurile de fier, căile din țară, școlile publice, forța militară nu s-ar fi dezvoltat atât de mult și atât de repede, dacă ar fi lipsit mijloacele materiale, averea Bisericii naționale. Guvernele țării, lipsite pentru moment de bani, au găsit pe urmă cu profunzime împrumuturi în străinătate, căci avea ca garanție întinsele teritorii luate de la Biserică”⁶⁶.

Printre beneficiarii secularizării sunt numărați: statul român, care a putut astfel să-și îndeplinească necesitățile sociale, economice și politice; clerul de mir, care odată cu împrumutarea țăranilor a beneficiat de primirea unor loturi de pământ; dar și toți țăranii români care au fost împrumutăriți prin Legea agrară din 1864. În opinia istoricului Nicolae Iorga, prin secularizarea averilor mănăstirești, inițiată de Al. I. Cuza „*Vodă – Cuza voia să desăvârșească opera începută de Alexandru Ghica și Mihail Sturdza, a dezbrăcării de orice autonomie, putere și autoritate a bisericii surghiunită în regiuni pur spirituale care sunt, bisericeste, vecine cu moartea*”⁶⁷.

Prin adoptarea Legii secularizării averilor mănăstirești sunt secularizate nu numai averile deținute de mănăstirile închinat, ci și cele deținute de mănăstirile neînchinat, de episcopii sau de parohii. În acest fel, Biserica Ortodoxă va fi lipsită de mijloacele materiale necesare bunei desfășurări a activității sale culturale și sociale. „*Prin secularizarea averilor sale, Biserica poporului român, din susținătoare a opereii educaționale și filantropice, a devenit dependentă de sprijinul Statului, care s-a dovedit fie insuficient, fie chiar total absent, în multe cazuri*”⁶⁸.

O mulțime de mănăstiri secularizate, cu mare valoare artistică, vor fi lăsate în paragină⁶⁹. Bisericile mănăstirilor secularizate vor fi transformate în biserici de mir (de parohie), închise sau transformate în depozite. „*În clădirile altor mănăstiri, statul a adăpostit școli (Bistrița, jud. Vâlcea), spitale (Hurezi, Socola, Mărcuța, Colentina, Dealu), azile pentru infirmi (schitul Orgoști, jud. Tutova), penitenciare (schitul Inătești, Râmnul Vâlcea, Văcărești, Mislea – jud. Prohova, Bucovățul Nou - jud. Dolj, Lipova – jud. Vaslui), cămine pentru bătrâni (Răchitoasa – jud. Bacău), școli de subofițeri, depozite de arme (Dealu) etc. Acestea și-au pierdut rolul însemnat pe care*

⁶⁶ Nicolae Dobrescu, *Studii de Istoria Bisericii Române contemporane*, vol. I (*Istoria Bisericii din România. 1850-1895*), Tipografia „Bukarester Tagblatt”, București, 1905, p. 151.

⁶⁷ Cf. Dănuț Zuveac, *Cum a lăsat Cuza bisericile și mănăstirile fără averi: „Voia să dezbrace de orice autonomie, putere și autoritate biserica”*, http://www.infoziare.ro/stire.read.php?newz_id=16201430.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 6.

⁶⁹ A se vedea Ierom. Marcu-Marian Petcu, *Mănăstiri și schituri ortodoxe din Moldova, astăzi dispărute*, Biblioteca Națională a României, București, 2010, 476 p. Acest studiu ne oferă o situație foarte precisă asupra problemei.

*l-au avut în secolele anterioare*⁷⁰. De asemenea, proprietăți ale acestor mănăstiri vor fi cumpărate de politicieni influenți.

După aplicarea legii secularizării averilor mănăstirești, numărul viețuitorilor mănăstirilor a scăzut drastic. În 1872, numărul monahilor și monahiilor ajungea la 3955 (1707 monahi și 2248 de monahii). În perioada 1872-1902 numărul acestora va scădea la 2491 (749 de monahi și 1742 de monahii), pentru ca în perioada 1902-1919 se ajungă la 2171 (689 de monahi și 1482 de monahii)⁷¹.

Chiar dacă Legea rurală din 1864 a prevăzut și alocarea unui lot de pământ cultivabil bisericilor (17 pogoane în Țara Românească sau 8 fâlcii și jumătate în Moldova), lotul respectiv s-a dovedit a fi insuficient susținerii preoților, cântărețului și paraclisierului fiecărei biserici, ca și întreținerii lăcașului de cult. Tocmai de aceea prin Legea comunală din 1864 se preciza că „*fiecare comună e datoare a îngrijii de cultul, de biserică sau bisericile la care aparține. Ea este datoare a plăti pe preoții bisericilor sale*”.

În general, această prevedere a legii însă nu va fi respectată de către primării. Preoții și bisericile parohiale vor fi întreținute din ofrandele credincioșilor⁷². O situație

⁷⁰ Pr. Conf. Dr. Mihai Săsăujan, „Situația mănăstirilor românești după secularizare”, în vol. *Secularizarea averilor bisericesti (1863): motivații și consecințe*, Editura Basilica, București, 2013, p. 96.

⁷¹ Ministerul Cultelor și Instrucțiunii, *Casa Bisericii (1902-1919)*, pp. 213, 234. Pr. Conf. Dr. Mihai Săsăujan, *Situația mănăstirilor românești după secularizare*, p. 97.

⁷² Referitor la acest aspect, *Regulamentul pentru mijloacele de întreținere a clerului pe la bisericile întreținute de comunele urbane și rurale (mai 1874)* precizează următoarele: Art. 4. *Pentru întreținerea clerului pe la bisericile comunale se va lua de normă întreținerea clerului pe la bisericile Statului atât urbane cât și rurale.*

Art. 5. Pentru întreținerea clerului de la bisericile comunale precum și pentru alte necesare cheltuieli spre întreținerea cultului se vor întrebuința:

a. Veniturile de la proprietățile ce ar fi posedând acele biserici, proprietățile hărăzite de pioșii creștini pentru întreținerea clerului și a bisericilor spre eterna lor pomenire;

b. Ofrandele în bani ce dau pioșii creștini în timpul sântelor oficii în biserică, precum la proscomidie, la anafură, la cununii, la botez; de asemenea sărindarele etc. Tot aici se rapoartă ofrandele ce se depun de pioși în unul din cele două discuri ce se poartă prin biserică la finele liturghiei.

Toate aceste ofrande se depunde către paroh la o anume cutie încuiată și pecetluită cu pecetea bisericeii. Ea se deschide la finele fiecărei săptămâni, în prezența tuturor clericilor bisericilor, se numeră banii depuși și se împart în două părți egale; o parte o ia parochul cu ajutorul său și o împarte deopotrivă între dânsii, celalaltă se împarte în părți egale după numărul celorlalți clerici. Banii aflați în cutie și distribuția lor se trec în anume condică ce se păstrează în biserică, și subscrie fiecare de ceea ce a primit.

mai bună o vor avea preoții slujitori la bisericile care au aparținut de mănăstirile ale căror averi au fost secularizate. După ce averile acestora au intrat în patrimoniul statului, au fost prevăzute anumite sume în bugetul de stat pentru salarizarea preoților și pentru întreținerea lăcașelor de cult⁷³. „Un lucru însă nu s-a făcut cu ocaziunea secularizării și e de regretat că nu s-a făcut; anume nu s-a constituit un Fond cu destinațiune specială de a servi la întreținerea Bisericilor, a clerului, precum s-a făcut în alte țări, în Austria (Bucovina), Franța, Italia și chiar Rusia. E vina ierarhilor de atunci... de a nu-și fi spus cuvântul lor în favoarea Bisericii, a clerului, așa că în voia soartei au rămas bisericile și clerul până în anul 1893, când se făcu un început de îndreptare... Dacă cu ocazia secularizării s-ar fi constituit un fond din care Biserica să-și fi preîntâmpinat trebuințele sale materiale, ca și pe cele intelectuale credem că azi situațiunea Bisericii și a clerului roman (și materială și morală) ar fi fost cu totul alta”⁷⁴.

Asupra stării materiale a preoțimii române, după secularizarea averilor mănăstirești, este demnă de precizat statistica întocmită de ministrul cultelor Alexandru Lapedatu, în perioada imediat următoare făuririi României Mari. Statistica prevedea că, la acea vreme, se puteau întreține integral din mijloace proprii abia 3% din parohiile ortodoxe din Vechiul Regat și 2% din cele ortodoxe ardelene, în timp ce, în aceeași privință, situația pentru alte culte era următoarea: 5% dintre parohiile greco-catolice, 21% dintre cele maghiare unitariene, 23% dintre cele maghiare reformate, 53% dintre cele maghiare catolice și 85% dintre parohiile luterane⁷⁵.

În 1876 situația preoțimii se prezenta astfel: în cinci episcopii sufragane (Argeș, Buzău, Dunărea de Jos, Râmnic și Roman), din cei 2839 preoți, 14,68% nu primeau niciun salariu; 3,78% primeau salarii anuale între 1 și 20 lei; 18,24% între 20 și 50 lei; 31,82% între 50 și 100 lei; 14,93% între 100 și 150 lei; 6,9% între 150 și 200 lei⁷⁶. Ierarhii primeau, în conformitate cu Legea sinodală din 1872, salarii lunare de 3082 lei (mitropoliții) și de 1541 lei (episcopii)⁷⁷.

Art. 6. Ofrandele ce primesc clericii pentru oficii săvârșite în particular pe la casele enoriașilor nu intră în categoria ofrandelor depuse în biserică. Clericii nu sunt datori a da compt nimenui de dânsele. Cf. Nicolae Isar, *op. cit.*, pp. 221-222.

⁷³ Pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. III, p. 117.

⁷⁴ Nicolae Dobrescu, *Studii de Istoria Bisericii Române contemporane*, vol. I, pp. 151-152 și 103.

⁷⁵ Cf. †PF Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, „150 de ani de la adoptarea Legii secularizării averilor mănăstirești din 1863”, în vol. *Secularizarea averilor bisericesti (1863): motivații și consecințe*, Editura Basilica, București, 2013, p. 9.

⁷⁶ Ioan Gh. Savin, *Biserica Română și noua ei organizare*, București, 1925, p. 70.

⁷⁷ Prof. Dr. Paul Brusankowski, *Proprietăți mănăstirești. Secularizarea din 1860-1864*, p. 1169.

Măsuri în favoarea preoțimii au fost luate abia în 1893, atunci când pentru preoții salariați erau fixate salarii din bugetul statului, prin Legea clerului mirean. Însă și această măsură aducea cu sine aspecte negative: erau desființate numeroase parohii ortodoxe. În 1914 se mai slujea numai în 56,3% din locașurile de cult ortodoxe din România, celelalte fiind închise pe tot parcursul anului⁷⁸.

Se ajunsese la situația destul de delicată pentru preoți ca unele comune, după ce semnau contracte cu aceștia pentru asigurarea salarizării, să nu le respecte. *„Este adevărat: comunele când sunt vacante de preoți, se tocnesc cu seminariștii, ca să le dea cele de trebuință pentru trai: parte în bani, parte în produse. În acest înțeles fac înscrișuri, subscrise de toți locuitorii și adevărate de primăriile locale. Dar după ce se instalează în comună preotul, ei uită de datoria ce și-au impus-o de a-l întreține pe preotul lor, și numai un minim număr împlinesc îndatoririle ce și-au luat. Cei mai mulți, îndată ce văd că au preot în comună, uită de orice datorie către dânsul. De aici – trai rău între preot și locuitori. Unii preoți s-au crezut în drept a-și reclama dreptul prin autoritățile judiciare și au câpătat sentințe de a executa pe datornici, prin sechestrare de obiecte casnice. Aceasta a ridicat la culme dușmănia sătenilor asupra acelor preoți, încât pozițiunea lor a devenit nesuferită, și au trebuit să ceară permutare, și autoritatea bisericască a fost silită să oprească pe preoți a alerga la asemenea măsuri extreme”*⁷⁹.

O altă cauză a traiului deosebit de modest al preoților de mir era și numărul mare al acestora. *„Piedica principală a îmbunătățirii soartei preoților a fost mulțimea cea mare a lor, din care cauză parohiile erau foarte mici și, prin urmare, și veniturile de asemenea foarte neînsemnate și nule; căci ce venituri puteau aduce preotului parohiile compuse din 15-50 de locuitori? Pe când, din contră, pe cât se va împuțina numărul preoților, pe atâtă se vor mări parohiile, prin urmare și mijloacele traiului preoților vor fi sporite”*⁸⁰.

În 1902 este constituit un mic fond bisericesc (Casa Bisericii), care, asemenea Casei Școlii, se aflau în administrarea Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice. Acest fond cuprindea însă numai o mică parte din averile bisericesti secularizate de Al. I. Cuza în 1863.

Nedreptatea secularizării averilor mănăstirești nu va fi înlăturată nici după unificarea bisericască din 1925. Noua Eforie a Bisericii a primit în 1926, pentru eparhiile din Vechiul Regat, doar 16.952 ha și 4029 m², aflate în administrarea

⁷⁸ Ioan Gh. Savin, *Biserica Română și noua ei organizare*, pp. 31-32.

⁷⁹ Melchisedec Ștefănescu, *Memoriu despre starea preoților din România și despre pozițiunea lor morală și materială*, București, 1888, pp. 11-12.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 8.

Ministerului Cultelor. Primul patriarh al Bisericii Ortodoxe Române considera că datoria statului român față de Biserica Ortodoxă se ridică la aprox. 301 milioane lei⁸¹.

Legea de unificare bisericească din 6 mai 1925 stabilea, de asemenea, că centrele mitropolitane și eparhiale trebuie să primească sesii de 200/100 ha de pământ arabil și 500/300 ha de pădure. Decretele regale din 1937 și 1938 stabileau pentru cele 87 de mănăstiri existente acordarea spre folosință a 18800 ha de pădure și 600 ha de pământ arabil⁸². O bună parte din aceste averi vor fi naționalizate de regimul comunist.

⁸¹ Chiru C. Costescu, *Colecțiunea de Legiuri bisericești și școlare adnotate*, vol. II („Legea și Statutul pentru Organizarea Bisericii Ortodoxe Române din 6 mai 1925. Adnotată cu debaterile parlamentare și Jurisprudențele referitoare. Cu expunerea de motive a Domnului Al. Lapedatu, ministrul Cultelor și Artelor; cu rapoartele și discuțiunile generale de la Senat și Cameră și cu un index alfabetic”), Tipografia Curții Regale F. Gobl FII, București, 1925, pp. 155-156.

⁸² ***, *Patriarhia română. Consiliul Central Bisericesc. Rapoarte generale asupra situațiunii bisericești din punct de vedere administrativ, cultural și economic în Patriarhia Română, în cursul anilor 1935-1938*, București, 1939, pp. 501-506.